

Mongol jogszokások: házasság és család*

ZENEEMYADAR, BATBAYAR

(Mongólia volt magyarországi nagykövete, Shihihutug Egyetem ÁJK, Ulan Bator)

Mongolian Legal Customs: Marriage and Family

In Mongolian and nomadic societies - where the role of the family as the primary and fundamental community of society was decisive - wedding customs were carefully regulated, and the role of legal customs was extremely important in this. In the nomadic society, the wedding was not only about the relationship between two people, but about the alliance and union of two families and two tribes. The role of customary norms in nomadic law is also proven by the fact that the customs and traditions of the wedding feast have been followed without any changes for centuries, apart from minor changes.

Keywords: mongolian legal customs, marriage, family, wedding customs, role of legal customs

A mongol és a nomád társadalmakban – ahol a család, mint a társadalom elsődleges és alapvető közösségének szerepe meghatározó volt – az esküvői szokásokat nagyon körültekintően szabályozták, és ebben a jogszokások szerepe kiemelkedően fontos volt. A nomád társadalomban az esküvő nemcsak két ember kapcsolatáról, hanem két család és két törzs szövetségkötéséről, egyesüléséről szólt. Ennek szertartásos részét jelentette mindkét részről a vendégek bemutatkozása, közeli rokonná avatása, amelynek alapvető funkciója a vérfertőzés megelőzésének biztosítása volt a nomád közösségekben.

A nászajándékok általában állatok voltak: szarvasmarhák, birkák, kecskék, lovak vagy tevék. Ezek nemcsak az új család gazdasági helyzetét erősítették, hanem egyértelművé tették, hogy a nomád társadalom gazdaságának alapját – annak tulajdonjogától függetlenül – az állatok jelentik. Mongólia mai alkotmánya is deklarálja ezt: „az állatok nemzeti kincsek és az állam védelme alatt állnak”. Ezzel az alkotmányos rendelkezéssel tulajdonképpen a nomád szokásnormák magas szintű legitimitációjára került sor Mongóliában.

A szokásnormáknak a nomád jogban betöltött szerepét bizonyítja az is, hogy a lakodalmi lakoma szokásait, hagyományait egészen apró módosulásoktól eltekintve évszázadok óta minden változás nélkül követik. A mai esküvői szertartás szinte pontosan ugyanaz, mint 1000 évvel ezelőtt. Az újdonsült házaspárok az Ulánbátor városközpontjában található esküvői szertartásteremben ma is őseik szokásai szerint végeznek tűzgyújtási szertartást.

Az esküvői szertartás során mindkét fél vendégei kifejezték tiszteletüket egymás iránt és családjuk, törzsük presztízsének emelésére törekedtek. Ezt a szokásjogi normát hagyományozták gyermekeik és a jövő generációi számára, mert a nomád társadalmakban a tiszteletet tartották az egyik legfontosabb értéknek.

* A tanulmány a 2023. június 1-én Pécsen a *hazai élő jogszokások* konferencián elhangzott előadás írott és szerkesztett változata.

Amikor nomád szokásjogi normákról beszélünk, fontos emlékeztetni arra, hogy olyan jogszokásokról fogunk szólni, amelyekkel ma is találkozhatunk, ha Mongóliában a hegyek közé megyünk. Ott ma is ugyanazt az életet lehet látni, mint háromezer évvel ezelőtt – azzal a különbséggel, hogy az állattartó pásztoroknak ma már lehet, hogy motorjuk is van.

A nomád társadalmakban a családot másként értelmezték, mint pl. az európai országokban. A család Mongóliában sem csak két ember összetartozását, egy férfi és egy nő közös együttélését és a gyermekeikről gondoskodást jelentette, hanem a házasság családjaik, rokonaik és törzsük egyesítését is bizonyította. Jól mutatják ezt a névadási szokások: az első név, a keresztnév, a második név az apai név, 2005-től pedig a mongoloknak egy harmadik nevet is használniuk kell: a törzsnevüket. Ez is utal a családi összetartozásra, a család fogalmának szélesebb értelmezésére.

A történeti forrásokban sokszor említették, hogy esküvőre került sor, de egyetlen egy helyen sem írták le részletesen, hogy pontosan hogyan is zajlott az ünnepség. Nem írtak róla, mert akkoriban magától értetődő, mindenki által tudott, a közösség tagjai előtt ismert volt minden pillanata, hiszen generációról generációra pontosan ugyanúgy zajlott le ez a szertartás évezredekken keresztül. Ma is így van ez Mongóliában, legfeljebb a technika változott: pl. ma már nem lovon mennek az esküvőre, hanem kocsival.

Az esküvői hagyományok fontossága a mongol társadalomban a család kitüntetett értékéhez kapcsolódik. Az esküvői szokások a régi időkben a menyasszony elrablásától/megvásárlásától, ma már inkább a leánykéréstől az esküvő időpontjának kitűzésétől, az ajándékozástól, az új jurta építésétől, a hozomány szállításától a menyasszony szülői jurtájának lóháton történő háromszori megkerüléséig, a vőlegény jurtájában meggyújtott tűzön az első tea elkészítéséig, a birkahús szeleteléséig terjedtek.

Egy kisebb jurtaba az esküvőn 30–40, egy nagyobbba akár 100 vendég is befért – akik kizárólag a menyasszony és a vőlegény rokonai voltak. Európai értelemben barát nem volt közöttük, csak rokon. Ott voltak természetesen a tanúk is. Mongóliában olyan embernek kell a tanúnak lenni, aki nem egyenes vagy oldalági vér szerint hozzátartozója a menyasszonynak vagy a vőlegénynek. Olyan személy lehetett tanú, aki pl. csak beházasodott a családba, a törzsbe.

Bár az esküvő középpontjában ma a menyasszony és a vőlegény áll, a mongol esküvő elsősorban a két törzs egyesítésének szertartása és jelképe volt. Az esküvőn pontosították, hogy ki kinek a rokona, és hogy milyen fokban a rokona. Mongóliában a családok, a törzsek ma is igen nagy távolságban, elszórtan élnek a hegyek között és csak ritkán találkoznak. Az is előfordul, hogy a jurtától a legközelebbi ház vagy jurta akár 50–60 km-re van. Az esküvő adott alkalmat a találkozásra, az egymás megismerésére, arra, hogy számon tarthassák majd a rokonságot életük további részében. De az esküvőn a rokonok találkozása, a törzsön belüli rokoni kapcsolatok tisztázása a vérfertőzés megelőzése miatt is fontos volt. Akik itt találkoztak, tudták, hogy figyelniük kell a rokonsági viszonyok alakulására. Vagyis, ha belegondolunk, akkor a mongol esküvő nem egyszerűen egy szép ünnepség, hanem egy rendkívül fontos társadalmi szervező ceremónia volt: meghatározó feladata volt a rokonsági rendszer feltérképezése, az anyai és az apai ág megismerése, a közös törzsből származás tudatának

megerősítése és a család, a rokonok, a törzs tagjai egymás iránti tiszteletének kimutatása. De az esküvő arra is alkalmat jelentett, hogy a rokonok megismerjék egymást: ki milyen ember. Ennek egyik leggyakoribb formája egymás megtisztelése, azaz vodkával, kumisszal kínálása volt. A megítélés alapja pedig, hogy ki hogyan viselkedett az elfogyasztott szeszes ital hatása alatt. Hol a vőlegény, hol a menyasszony rokonai vonnak le ebből messzemenő következtetéseket.

Mint említettük, az esküvő színhelye régebben egy kör alakú sátor (jurta) volt, amelyben minden kör alakú volt: a tűzhely is. Mert a nomádok látják, hogy a Nap is, a Hold is kör alakú, úgy hiszik, hogy az élet is kör alakú, vagyis nincs kezdete és nincs vége, mindig így volt és így lesz. Ma Ulanbátorban a házasságkötések többségét egy nagy palotában tartják, de a régi szokásokat a modern környezetben is megőrzik és gyakorolják, mint például a tűzgyújtási szertartást. A mongol esküvői szertartás során az asszonyoknak három dolog iránt kell tiszteletet mutatnia. Az egyik a családi ereklye, vagy vallása szerint az Istene. A másik a tűzhely. A harmadik a kutya. Mert ki vigyáz az istenekre? Az asszony. Ki főzi a tűzhelyen az ételt, ki tüzel? Az asszony. Amikor nincs otthon a férj, akkor ki védi meg a családot? A kutya, a kutyának pedig ki adja ki az ételt, ki lesz, akit oltalmazni fog, ki lesz az igazi gazdája? Az asszony.

A nomádoknál, így a mongoloknál is a házasság eltéphetetlen köteléket jelentett. Ha valaki megsértette a jogszokást, pl. házasságtörést követett el, akkor annak az embernek a gyermekei lehet, hogy két-három generáción át is hordozták ennek bélyegét közösségi büntetésként, pl. ragadványnévként. Vagyis a házasságtörést követő ember nem maga kárára követi el a dolgot, hanem az utódai szégyenére. És ez a szokásjognak az erőssége.

Megfogalmazódhat a kérdés: lehet az, hogy a hatalmas területtel rendelkező nomád birodalmakban nem volt írott törvény? A válasz az, hogy természetesen ott is voltak írott törvények, de a legfontosabb dolgokat a szokásjog szabályozta: nem a törvény, hanem a szokásjog volt a meghatározó. A szokásjog erejét pedig a nomád társadalmakban a család biztosította. S ha a szokásjog képes volt szabályozni a családok mindennapi életét, akkor egy nagyobb család, az állam életének szabályozására is alkalmasnak tartották.

Az esküvő jogszokásainak bemutatásával arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy Mongólia kevesebb, mint száz éve nem folytat nomád életmódot, és ez alatt az idő alatt sokat veszítettek erejükből közösségeinkben a jogszokások. Pedig felelősséggel tartozunk nemcsak magunknak, utódainknak, hanem a világnak, emberiségnek is, hogy ezeket megismerjük. Ha Mongólia most elveszíti a nomád hagyományait, nomád szokásjogát, akkor a világban vége lesz a nomád „civilizációnak”. Ez magyarázza is az országunk szokásjoga, jogi kultúrája iránt támadt érdeklődést. Mi azt gondoltuk, a szocializmus idején is azt hangoztatták, hogy a mongoloknak nem volt/nincs jogi kultúránk, mert nem voltak írott törvényeink. És most látjuk, igenis volt jogi kultúránk, igenis voltak jogszokásaink, igenis van jogi néprajzunk – nagyszámú kutatásra váró kérdéssel.